

Corpus Hermeticum i njegovo značenje za renesansnu filozofiju

Kavur, Adela

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:007543>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Adela Kavur

***CORPUS HERMETICUM* I NJEGOVO
ZNAČENJE ZA RENESANSNU FILOZOFIJU**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU I KULTUROLOGIJU

ADELA KAVUR

***CORPUS HERMETICUM* I NJEGOVO
ZNAČENJE ZA RENESANSNU FILOZOFIJU**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Željka Metesi Deronjić
Sumentor: izv. prof. dr. sc. Mladen Tomorad

Zagreb, 2022.

Sadržaj

Sažetak.....	1
1. Uvod.....	2
2. Kultura i božanstva drevnog Egipta.....	2
3. Osvajanja Aleksandra Velikog.....	4
3.1. XXXII. Makedonska dinastija	6
4. Helenizam	7
4.1. Fuzija egipatsko-grčke kulture i mitologije	7
4.1.1. Grčki bog Hermes	8
4.1.2. Egipatski bog Tot.....	11
4.1.3. Hermes Trismegist	13
5. <i>Corpus Hermeticum</i>	15
6. Hermetički spisi i renesansni platonizam.....	19
6.1. <i>Prisca theologia</i>	19
6.1.1. Marsilio Ficino.....	20
6.1.2. Pico della Mirandola	21
6.1.3. Giordano Bruno.....	23
7. Zaključak.....	25

Sažetak

Osvajanje Egipta od strane Aleksandra Velikog (331. pr. Kr.) započelo je dugo razdoblje kulturne fuzije između Grka i Egipćana koja se gradila na već postojećoj navici povezivanja dviju tradicija. Kao jedan od spojeva grčke i egipatske kulture, nastao je lik Hermesa Trismegista, tj. kombinacija bogova Tota i Hermesa. Iako ne postoje dokazi o njegovu povijesnom postojanju, Hermes se kroz antiku slavio kao veliki egipatski mudrac, prorok, donositelj svetog znanja, a osobito je štovan u renesansi. Pripisuju mu se spisi astrološkog, alkemijskog i magijskog te filozofsko-teološkog sadržaja (*Corpus Hermeticum*). Godine 1471. Marsilio Ficino, voditelj Platoničke akademije u Firenzi, preveo je *Corpus Hermeticum* na latinski jezik čime je značajno doprinio oživljavanju i recepciji učenja hermetičkih spisa koji su postali važnim izvorom renesansnog platonizma, jedne od dominantnih struja renesansnog filozofskog mišljenja.

Ključne riječi: *Corpus Hermeticum*, Hermes Trismegistus, renesansa, platonizam, Marsilio Ficino

Abstract:

The conquest of Egypt by Alexander the Great (331 BC) began a long period of cultural fusion between Greeks and Egyptians that built on the already existing habit of linking the two traditions. As one of the combinations of Greek and Egyptian culture, the figure of Hermes Trismegistos was created, i.e. a combination of the gods Thoth and Hermes. Although there is no evidence of his historical existence, Hermes was celebrated through out antiquity as a great Egyptian sage, prophet, bringer of sacred knowledge, and was especially revered in the Renaissance. Writings of astrological, alchemical, magical and philosophical-theological content (*Corpus Hermeticum*) are attributed to him. In 1471, Marsilio Ficino, the head of the Platonic Academy in Florence, translated the *Corpus Hermeticum* into Latin, which significantly contributed to the revival and reception of hermetic writings, which became an important source of Renaissance Platonism, one of the dominant currents of Renaissance philosophical thought.

Keywords: *Corpus Hermeticum*, Hermes Trismegistus, Renaissance, Platonism, Marsilio Ficino

1. Uvod

U radu se razmatra i pojašnjava zbirka od sedamnaest kratkih filozofskih rasprava poznatih kao *Corpus Hermeticum* te njegov utjecaj na renesansnu filozofiju. Bez obzira na manjak konkretnih povijesnih izvora smatra se kako je *Corpus Hermeticum* prijevod drevne egipatske mudrosti, učenja velikoga Hermesa Trismegista, tzv. „Tripot Velikog Hermesa“. Među većinom znanstvenika danas prevladava mišljenje da su rasprave napisane između 1. i 3. stoljeća u Aleksandriji. Od osnutka grada oko 334. pr. Kr., Aleksandrija je zamijenila Naukratis kao grčko središte u Egiptu te je povezala Grčku s bogatom dolinom Nila i civilizacijom drevnog Egipta. Kroz razdoblje kasne antike Aleksandrija je, poslije Rima, postala drugi najveći grad na svijetu, i važno helenističko središte budući da je imala vodeće grčko sveučilište u knjižnici u Aleksandriji. Stoga se može zaključiti kako je fuzija grčke, egipatske i židovske kulture i tradicije bila veoma zastupljena te je Aleksandrija postala važnim središtem kulture, učenja, pismenosti i umjetnosti u antici, što je vidljivo kroz ostavštinu brojnih spisa, hramova i kipova grčkih i egipatskih bogova.

Ovaj je rad napisan s ciljem da se ukaže na specifičnost kulta oko lika Tot-Hermesa te rasprave *Corpus Hermeticum*, njegova utjecaja na filozofsku misao renesansnog razdoblja, posebice renesansnog platonizma i njegovih glavnih predstavnika.

2. Kultura i božanstva drevnog Egipta

Egipatska mitologija predstavlja skup mitova i legendi koje pripadaju kulturi starog Egipta koja se bavi njihovim bogovima i junacima, ali i prirodi svijeta, porijeklu i značenju vlastitih kultova i prakse rituala. Oni su bili dio religije drevnog Egipta koja je kao cilj štovanja u osnovi imala desetak bogova, svaki sa svojim orijentirima i vlastitim gradom. Moderni istraživači okreću se mitovima i proučavaju ih u pokušaju osvjetljavanja vjerskih i političkih institucija drevnog Egipta i civilizacije, kao i za bolje razumijevanje same prirode stvaranja mitova.

Egipatska se kozmogonija izričito pojavljuje u opsežnoj zbirci priča kao što su himne, obredni tekstovi, pogrebni tekstovi i implicitno u figurativnim umjetnostima, poput oslikane keramike, zavjetnih priloga i prikazima zagrobnog života, dok mitovi pokušavaju objasniti podrijetlo svijeta i detaljno opisivati živote i avanture širokog spektra bogova, junaka i drugih mitoloških bića.

U usporedbi s grčkom ili rimskom mitologijom, Egipćani imaju malo mitova. Njihove priče uvelike su varirale od grada do grada, a većina mitova vezana je uz stvaranje svijeta. Bogovi također nisu bili ljudi: imali su vrlo ograničen broj karakternih osobina i jedva da su bile iznijansirane. U pravilu, kontakta između bogova i smrtnika gotovo da i nije bilo. Do njih se moglo doći samo preko faraona, *nefer netera*, jedinog „ljudskog božanstva“.

Razvoj egipatskog mita teško je pratiti. Egiptolozima moraju obrazložiti nagađati o njegovim najranijim fazama, na temelju pisanih izvora koji su se pojavili mnogo kasnije.¹ Svaki dan sunce je izlazilo i zalazilo, donoseći svjetlost zemlji i regulirajući ljudske aktivnosti; svake godine Nil poplavljavao, obnavljajući plodnost tla i omogućavajući visokoproduktivnu poljoprivredu koja je održala egipatsku civilizaciju. Tako su Egipćani vodu i sunce vidjeli kao simbole života, a vrijeme su smatrali nizom prirodnih ciklusa. Ovaj uredan obrazac bio je u stalnoj opasnosti od poremećaja: neobično niske poplave rezultirale su glađu, a visoke poplave uništile su usjeve i zgrade.² Gostoljubiva dolina Nila bila je okružena surovom pustinjom, naseljenom narodima koje su Egipćani smatrali neciviliziranim neprijateljima reda.³ Iz tih razloga, Egipćani su svoju zemlju vidjeli kao izolirano mjesto stabilnosti, ili *maat*, okruženo i ugroženo kaosom. Te se teme – red, kaos i obnova – pojavljuju iznova u egipatskoj religijskoj misli.⁴

Geneza staroegipatske religije može se pratiti još u pred dinastijskim kulturama kada se izdvajaju pojedina božanstva čiji se kultovi razvijaju u pojedinim regijama iz kojih će se tijekom pred dinastijskog razdoblja razviti osnovne administrativne jedinice – nome.⁵ Najstarija staroegipatska božanstva poprimaju zoomorfan oblik⁶ uz jedinu iznimku boga Ozirisa koji poprima antropomorfnu oblik gospodara svijeta mrtvih. Na području Donjeg Egipta dolazi do spajanja zoomorfnog i antropomorfne oblika te pojave hibridnog oblika s ljudskom ili životinjskom glavom, odnosno s tijelom životinje ili čovjeka.⁷

Kao sljedeći korak geneze staroegipatske religije razvija se učenje o kozmogonijama, odnosno mitovima o postanku svijeta u kojima jedan bog stvara ostale bogove.⁸ Ovaj se princip

¹ Anthes, Rudolf, *Mythology in Ancient Egypt*, New York: Doubleday Anchor Books, 1961., str. 29–30.

² David, Rosalie, *Religion and Magic in Ancient Egypt*, London: Penguin Books Limited, 2002., str. 1–2.

³ O'Connor, David, *Ancient Egypt in Africa*, London: University College London Press, 2003., str. 155.

⁴ Tobin, Vincent Arieh, „Myths: An Overview,” *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt* (ed.) Donald B. Redford, New York: Oxford University Press, 2001. str. 10-11.

⁵ Tomorad, Mladen, *Staroegipatska civilizacija, sv. I: Povijest i kultura starog Egipta*, Zagreb: Hrvatski studiji, 2016., str. 264.

⁶ Ibid, (Tomorad Mladen ovdje navodi primjere: Horus-sokol, Set-mravojed ili magarac, Uadit-kobra i Nekhbet-lešinar).

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

razvio iz osnovnog učenja o božanskim emanacijama, tj. postanku savršenog bića iz kojeg će nastati svijet, ostali bogovi i ljudi.⁹ Oblici tog univerzalnog božanstva kojem se ujedno pripisuje i stvaranje svijeta su: Atum, Ra, Amun i Ptah. Osnovne kozmogonije ili mitovi o nastanku svijeta uz pomoć ovih bogova razvile su se u glavnim kulturnim središtima starog Egipta: Heliopolu, Memfisu, Hermopolu i Tebi.¹⁰

Posljednja faza razvoja staroegipatske faraonske religije dogodila se tijekom Starog kraljevstva kada na temelju već stvorenih teoloških obrazaca i doktrina nastaje staroegipatska mitologija koja se prikazuje u najstarijim sačuvanim staroegipatskim religijskim tekstovima – *Tekstovima piramida*, potkraj V. i tijekom VI. dinastije.¹¹ Upravo se u tom razdoblju javljaju mitski zapisi o raznim kozmogenezama, mit o životu, smrti i uskrsnuću (*Mit o Ozirisu*) te mit o vječnom sukobu dobra i zla (*Spor Horusa i Seta*).¹² Iz tog se razloga može reći da staroegipatska mitologija poznaje „doba bogova“, period od postanka svijeta do smrti mitskog kralja Ozirisa i „doba ljudi“ koje započinje rođenjem Horusa koji utjelovljuje prvobitan oblik staroegipatskog faraona. Taj koncept vidljiv je i u Manetonovu djelu *Aegyptiaca* koje daje helenistički pogled na postanak svijeta, pretpovijesnu vladavinu bogova, polubogova i duhova mrtvih.¹³

3. Osvajanja Aleksandra Velikog

Počeci makedonske države, smještene sjeverno od Grčke, zapadno od Rodopskog gorja, na rijekama Aksiju (današnji Vardar) i Strimonu (današnja Struma), još su nam i danas nejasni.¹⁴ No, sredinom IV. st. pr. Kr. Filip II. (359. – 336. pr. Kr.) ujedinio je makedonska plemena, sredio odnose sa susjednim narodima te tako stvorio osnovu makedonske moći.¹⁵ Godine 338. pr. Kr. u bitci kod Heroneje Filipova vojska porazila je grčku vojsku te je nakon sabora u Korintu ujedinio preostale grčke polise u Korintski savez.¹⁶ Filipove pripreme za rat s Perzijom spriječila je urota u kojoj je 336. pr. Kr. ubijen.¹⁷

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Kreissig, Heinz, *Povijest helenizma*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987., str. 23.

¹⁵ Tomorad, Mladen, *Staroegipatska civilizacija, sv. I: Povijest i kultura starog Egipta*, str. 128–129.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

Na prijestolju ga je naslijedio njegov dvadesetogodišnji sin Aleksandar III. (356. – 323. pr. Kr.).¹⁸ Aleksandra je tijekom mladosti podučavao glasoviti antički filozof Aristotel što je kod njega razvilo veliku ljubav prema umjetnosti i kulturi.¹⁹ Vojnički su ga obrazovali najbolji očevi časnici, a uzor su mu bili mitski grčki junaci Heraklo i Ahilej.²⁰

No, nakon što je naslijedio svojeg oca Filipa II. Makedonskog na prijestolju, ambiciozan mladi regent i prestolonasljednik Aleksandar krenuo je u vojne pohode prema Peleponezu.²¹ Nakon što se na početku svoje vladavine obračunao s pobunjenim Tračanima, Ilirima i grčkim polisima pod vodstvom Tebe, Aleksandar se mogao posvetiti ostvarenju očeva sna.²² U proljeće 333. pr. Kr. Aleksandar je prešao Taursko gorje te nakon duže pauze zbog bolesti krenuo je dalje prema tadašnjoj Perziji.

U studenom 333. pr. Kr. odigrala se značajna bitka kod Isa između makedonskog vladara Aleksandra III. I perzijskog kralja Darija III. Kodomana o kojoj svjedoči jedna od najpoznatijih slika antike – mozaik u Pompejima.

Prilog 1. Mozaik bitke kod Isa

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ McCarty, Nick, *Alexander the Great*, Camberwell, Victoria : Penguin, 2004., str. 31.

²² Ibid.

Nakon poraza Darija III. te postepenog kraja perzijske moći, Aleksandar je preuzeo veći dio obale Levanta. Opsada Tira dogodila se 332. pr. Kr. kada je Aleksandar krenuo u osvajanje Tira, strateške obalne baze. Tir je bio mjesto jedine preostale perzijske luke koja nije kapitulirala pred Aleksandrom. Čak i do ove točke rata, perzijska je mornarica još uvijek predstavljala veliku prijetnju Aleksandru.²³ Tir, najveći i najvažniji grad-država u Feniciji, nalazio se i na obali Sredozemnog mora kao i na obližnjem otoku s dvije prirodne luke na kopnenoj strani. Kad je Aleksandar uništio Tir, Aleksandar se 332. pr. Kr. našao na granicama Egipta. Perzijski satrap predaje Egipat bez borbe, a Egipćani ga dočekuju kao osloboditelja.²⁴

3.1.XXXII. Makedonska dinastija

Aleksandar je u Egipat ušao s prijateljskim namjerama, u Serapeju se poklonio svetom biku Apisu, prilikom posjete oazi Siwa poklonio se bogu Amunu, a tamošnje ga je svećenstvo proglasilo Amunovim sinom i nasljednikom faraona.²⁵ Godina 332. pr. Kr. prekretnica je u egipatskoj povijesti jer tada na vlast dolazi XXXII. makedonska dinastija, a ubrzo i dinastija Ptolomejevića koji Egiptu daju novi sjaj.²⁶ Okrunjen kao legitimni vladar Gornjeg i Donjeg Egipta, Aleksandar je uživao u velikoj podršci Grka koji su živjeli u Egiptu. Uz otok Faros u delti Nila započeo je izgradnju nove prijestolnice Aleksandrije koja je trebala postati središtem novog svijeta.²⁷ No, tijekom priprema za novi vojni pohod na Arapski poluotok Aleksandar je obolio i ubrzo umro, najvjerojatnije početkom lipnja 323. pr. Kr. u 33. godini života.²⁸ Prvenstveno je pokopan je u Babilonu, no 321. pr. Kr. Aleksandrovo tijelo trebalo se premjestiti u staru nekropolu makedonski vladara u Vergini, ali tijekom puta Ptolomej I. oteo je njegovo tijelo i premjestio ga u Memfis, a kasnije u Aleksandriju.²⁹

Razdoblje vladavine dinastije Ptolomejevića u Egiptu poistovjećuje se s razdobljem helenizma. Ono započinje 323. pr. Kr. smrću Aleksandra Velikog, a završava zaključno sa smrću Antonija i Kleopatre 30. pr. Kr., odnosno trenutkom rimskog osvajanja Egipta nakon bitke kod Akcija u rujnu 31. pr. Kr.³⁰

²³ Gunther, John, *Alexander the Great*, New York, NY : Sterling 2007., str. 84.

²⁴ Tomorad, Mladen, *Staroegipatska civilizacija, sv. I: Povijest i kultura starog Egipta*, str. 130.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid, str. 21.

²⁷ Ibid, str. 130.

²⁸ Ibid, str 131.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid, str. 136.

4. Helenizam

4.1. Fuzija egipatsko-grčke kulture i mitologije

Helenizam obuhvaća povijesno razdoblje između osvajanja dijelova Prednjeg i Srednjeg istoka od vojske Aleksandra III. Makedonskog (Velikog) od 334. pr. Kr. i konačnog pada Egipta, posljednjeg „helenističkog“ carstva pod rimsku vlast – 30. pr. Kr. U prostornom pogledu „helenističkim“ se smatraju, s jedne strane, sva područja gdje su živjeli Grci, osim naravno same Grčke, priobalna područja Egejskog, Crnog i Jonskog mora, a s druge strane ona azijska i afrička područja što su ih Makedonci osvojili i potom, prema mnogim znanstvenicima, „helenizirali“: Anatolija, Mezopotamija, Iran, Baktrija, Sirija i Egipat³¹.

Tijekom vladavine XXVI. dinastije Grci započinju igrati važnu ulogu u Egiptu, prvo kao najamnici, a kasnije kao trgovci iz svoje prve kolonije Naukratija, izgrađene potkraj VII. st. pr. Kr.³² Početak štovanja egipatskih kultova na prostoru Grčke možemo pratiti barem od početka IV. st. pr. Kr. u Ateni i Pireju.³³ Tijekom IV. st. pr. Kr. „stari“ staroegipatski kultovi bogova (Izida, Oziris) prodri su na otoke Lez, Kos, Rodos, Del te grčko kopno u Delfe, Korint, Arg, Sikoniju, Metanu i Matineju.³⁴ Potkraj IV. st. pr. Kr., egipatski satrap, a potom i faraon, Ptolomej I. Soter uveo je „svetog boga“ Serapisa u Aleksandriju, novu prijestolnicu helenističkog Egipta.³⁵ Tijekom prve polovice III. st. pr. Kr. Serapisov kult prispio je u Ateni, a ubrzo zatim započeo svoje širenje grčkim polisima.³⁶ U isto vrijeme, aleksandrijski Grci prihvatili su kult boga Horusa koji su preobrazili u helenistički kult Harpokrata, „dijete Horusa“, koji prema novoj helenističkoj mitologiji postaje sin Serapisa i Izide.³⁷ Bio je to jedan od prvih sinkretičkih bogova koji će se započeti razvijati u grčkoj i rimskoj vjerskoj tradiciji tijekom II. st. pr. Kr. npr. Zeus – Amon, Jupiter – Amon, Izida – Fortuna, Izida – Pelagija, Izida – Tihe, Hermes – Tot, Merkur – Tot itd.³⁸

³¹ Kreissig, Heinz, *Povijest helenizma*, str. 5.

³² Tomorad, Mladen, *Staroegipatska civilizacija, sv. I: Povijest i kultura starog Egipta*, str. 285.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

4.1.1. Grčki bog Hermes

Najstariji poznati književni izvori - Homerove epske pjesme iz *Ilijade* i *Odiseje* usredotočene su na događaje oko Trojanskog rata. Također, od velika značenja su i Hesiodovi spjevovi *Teogonija* koji sadrži najcjelovitiji prikaz prvih grčkih mitova koji se bave stvaranjem svijeta, podrijetlom bogova, Titanima i divovima, uključujući rodoslovlje, popularne priče i etiološke mitove³⁹ i *Poslovi i dani* koji sadrže priče o genezi svijeta, sukcesiji božanskih vladara i ljudskim vremenima te podrijetlu ljudi, ali i priči o ljudskim rasama. Također uključuje mitove o Prometeju, Pandori, a sam Hesiod daje savjete o najboljem načinu uspjeha u opasnom svijetu kojeg su bogovi učinili još opasnijim.⁴⁰

Mitske priče igraju važnu ulogu u gotovo svim žanrovima grčke književnosti. Unatoč tome, jedini sačuvani opći priručnik iz grčke antike bila je mitološka *Bibliotheka* genealoškog redoslijeda koja se pripisuje Atenjaninu Apolodoru koji je živio u 2. st. pr. Kr. On pokušava pomiriti kontradiktorne priče pjesnika i pruža sjajan sažetak tradicionalne grčke mitologije i herojskih legendi.

Povjesničari Herodot i Diodor Sicilski te zemljopisci Pauzanija i Strabon, koji su putovali grčkim svijetom i prikupljali priče koje su čuli, pružaju brojne lokalne mitove i legende, često dajući malo poznate alternativne verzije. Upravo stoga Herodot traži posebno od raznih tradicija (ponajviše egipatskih) koje su imale utjecaj na njega te pronalazi povijesne ili mitološke korijene sukoba između Grčke i Istoka, pokušavajući pomiriti mješavine različitih kulturnih koncepata.⁴¹

Kao što je dokumentirano od Homera i Hesioda u grčkoj mitologiji najkasnije u 5. st. pr. Kr., dvanaestero velikih bogova Olimpa (grčki *Δωδεκάθεοι dōdekátheon*) i u Ateni je bilo podignuto zajedničko svetište. Samo oni bogovi koji borave na Olimpu nazivaju se olimpijci u užem smislu. Prema tome, Olimpijci su Zeus, Posejdon, Hera, Demetra, Apolon, Artemida, Atena, Ares, Afrodita, Hermes, Hefest i Hestija – to su, dakle, sa Zeusom četvero njegove braće i sedmero njihove djece.⁴²

³⁹ Pinset, John, *Grčka mitologija*, Opatija : Otokar Keršovani, 1985., str. 10.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Barnett, Mary, *Bogovi i mitovi staroga svijeta: arheologija i mitologija Egipta, Grčke i Rima*, Rijeka: Dušević&Kršovnik, 2000., str. 65.

⁴² Ibid, str. 61.

Kao jedan od dvanaestorice olimpijaca, grčki bog Hermes najpoznatiji je kao vjesnik bogova. Vjerojatno je Hermes pred helenski bog, iako točno podrijetlo njegova štovanja i njegova izvorna priroda ostaju nejasni. Prema teoriji koja je dobila znatno znanstveno prihvaćanje, Hermes je nastao kao oblik boga Pana, koji je identificiran kao refleks proto-indoeuropskog pastirskog boga Pushana, u svojem aspektu kao boga graničnih oznaka.⁴³ Kasnije je epitet istisnuo samo izvorno ime i Hermes je preuzeo uloge boga glasnika, putnika i granica koje su izvorno pripadale Panu, dok je sam Pan nastavio biti štovan svojim izvornim imenom u svom rustikalnijem aspektu kao bog divljine u relativno izoliranom planinskom području Arkadije. U kasnijim mitovima, nakon što je kult Pana ponovno uveden u Atiku, za Pana se govorilo da je Hermesov sin.⁴⁴

U klasično, helenističko razdoblje, rimsko i kroz zapadnu povijest do danas, nekoliko njegovih karakterističnih predmeta prisutno je kao identifikacija, no ne uvijek svi zajedno. Među prepoznatljivim Hermesovim predmetima ubrajaju se: šešir širokog oboda, *petasos*, koji su naširoko koristili ruralni ljudi antike da se zaštite od sunca, a koji je u kasnijim vremenima bio ukrašen parom malih krila; ponekad ovaj šešir nije prisutan, a možda je zamijenjen krilima koja se uzdižu iz kose.⁴⁵ Drugi predmet je kaducej, štap s dvije isprepletene zmije, ponekad okrunjen parom krila i sferom. Kaducej se, povijesno gledano, pojavio s Hermesom, a dokumentiran je među Babiloncima od oko 3500 pr. Kr. Dvije zmije omotane oko štapa također su bile simbol boga Ningishzide, koji je, poput Hermesa, služio kao posrednik između ljudi i božanstva (točnije božice Ishtar ili vrhovnog Ningirsua).⁴⁶ U Grčkoj su drugi bogovi prikazivani kako drže kaducej, ali se on uglavnom povezivao s Hermesom. Rečeno je da ima moć natjerati ljude da zaspu ili se probude, a također je uspostavio i mir između stranaka u parnici te je vidljivi znak njegovog autoriteta, korišten kao žezlo.⁴⁷

Simbol sličnog izgleda, je Asklepijev štap, povezan sa zaštitnikom medicine i Apolonovim sinom Asklepijem koji nosi samo jednu zmiju. Asklepijev štap, koji se u moderno doba povremeno povezuje s kaducejem, koristi većina zapadnih liječnika kao znak svoje profesije.⁴⁸ Nakon renesanse, kaducej se također pojavio i u heraldičkim grbovima, a trenutno je simbol trgovine.

⁴³ Mallory, James Patrick; Adams, Douglas Quentin, *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, Oxford : Oxford University Press, 2006., str. 411.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Brown, Norman Oliver, *Hermes the Thief: The Evolution of a Myth*, Great Barrington, MA : Lindisfarne Press, 1990., str. 37.

⁴⁶ Tyson, Stuart L, „The Cauduceus“, *The Scientific Monthly*, vol. 34, no. 6, 1932., str. 494.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Pinset, John, *Grčka mitologija*, str. 20.

Kako su se grčka kultura i utjecaj širili nakon osvajanja Aleksandra Velikog, u razdoblju sinkretizma ili *interpretatio graeca*, mnoga tradicionalna grčka božanstva identificirana su sa stranim pandanima. Apsorpcija („kombiniranje“) atributa Hermesa u Tota razvila se nakon vremena Homera među Grcima i Rimljanima, budući da je Herodot prvi poistovjetio grčkog boga s egipatskim (Hermopolis). Plutarh i Diodor učinili su isto, dok je Platon smatrao da bogovi nisu slični.⁴⁹

U ptolomejskom Egiptu, na primjer, govornici grčkog jezika identificirali su egipatskog boga Tota kao egipatski oblik Hermesa. Dva su se boga štovala kao jedan u Totovom hramu u Khemenuu, gradu koji je na grčkom postao poznat kao Hermopolis.⁵⁰ To je dovelo do toga da Hermes dobije attribute boga prevođenja i tumačenja, ili općenito, boga znanja i učenja. Totov epitet pronađen u hramu u Esni, „*Tot veliki, veliki, veliki*“,⁵¹ počeo se primjenjivati na Hermesa početkom najranije 172. pr. Kr. Time je Hermes dobio jednu od svojih najpoznatijih kasnijih titula: Hermes Trismegistos (*Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος*), „*triput najveći Hermes*“. Lik Hermesa Trismegista kasnije će utjeloviti niz drugih ezoteričnih mudrosnih tradicija.⁵²

Prilog 2: Slikoviti prikaz grčkog boga Hermesa

⁴⁹ Friedlander, Walter, *The Golden Wand of Medicine: A History of the Caduceus Symbol in Medicine*, Westport, CT : Praeger, 1992.str. 69.

⁵⁰ Hart, George, *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, Abingdon: Routledge, second edition, 2005., str. 158.

⁵¹Ibid.

⁵² Fowden, Garth, *The Egyptian Hermes*, Cambridge : Cambridge University Press, 1987., str. 216.

4.1.2. Egipatski bog Tot

Paralela koja jest primjenjiva kad je riječ o grčkoj i egipatskoj mitologiji sastoji se u postojanju određenih tematskih faza koje se mogu naći u predajama jedne i druge kulture. I u Grčkoj i u Egiptu jedna se razina mitologije bavi nastankom svijeta i bogova, a druga nastankom čovjeka i sudbinom kojom je određeno njegovo postojanje.

Za čovjeka starog vijeka i uopće pretkršćanstva, bogovi su bili inteligentne snage koje iznutra oblikuju svijet i sva živa bića. Njihovu inteligenciju dokazuje savršenstvo stvorenih oblika, osobito živih bića. Štujući njihovu kreativnu moć, personificirali su ih i promatrali kao netjelesna bića. Bilo da se radi o palmi, krokodilu, majmunu, sokolu ili čovjeku, za ljude staroga vijeka bilo je potpuno jasno da je sila koja ih je oblikovala morala djelovati inteligencijom.⁵³ U staroegipatskoj slici svijeta kreativna moć i inteligencija, uz bogove, obilježja su čovjeka i životinja. Stoga se bogovima pridaju antropomorfni i zoomorfni oblici. Točan razlog odabira ovog ili onog načina prikazivanja nekog božanstva vjerojatno nikad nećemo doznati jer je riječ o religioznim idejama koje najvjerojatnije sežu u najstarija razdoblja povijesti ljudskog uma – u paleolitik i vrijeme otkrića vatre.⁵⁴ Sva dostupna tumačenja navedenog možemo pronaći u dinastijskom Egiptu, a osobito u kasnim razdobljima (većina filozofskih tumačenja o bogovima potječu upravo iz helenizma i rimskog razdoblja) razumska su konstrukcija već tada vremenski vrlo udaljena od izvora.⁵⁵

Nadalje, egipatski bog Tot jedan je od glavnih bogova te ključan za razvoj lika Hermesa Trismegista. Tot, čija je životinja bio ibis ili psoglavi babun, bilo je staro božanstvo, ali je njegovo podrijetlo ponešto tajanstveno. Mnogi smatraju da je došao iz Delte, jer je mnogostruko povezan s drugim bogovima Delte, ali mu je glavno kultno središte bilo u Srednjem Egiptu, u Ešmunenu (Al-Ashmunayn) ili kasnije nazvan Hermopolis. On je imao važnu ulogu u mnogim mitovima, a imao je raznovrsna svojstva, ali je vjerojatno počeo kao pogrebno božanstvo.⁵⁶ Bilo je očekivano da se bog mjeseca poveže s vremenom pa su Tota zvali mjerač vremena, što se simbolički izražavalo rovašenom palminom granom koju je držao u ruci.⁵⁷ Njegove su se funkcije prema tome lako proširile te su ga zvali pronalazač matematike,

⁵³ Uranić, Igor, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, Zagreb: Školska knjiga, 2005., str. 27.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ions, Veronica, *Egipatska mitologija*, Opatija: Otokar Keršovani, 1985., str. 85.

⁵⁷ Ibid.

astronomije i tehnike. Totovo matematsko umijeće omogućilo je bogovima da točno mjere svoje pobjede pa je stoga on bio i računovođa bogova, ali i Raov tajnik.⁵⁸

Egipćani su izravno povezivali i matematiku i astronomiju s magijom i čaranjem. Tot je bio veliki Gospodar magije pa kad je kao vidovnjak služio kralju Ozirisu, učio ga je ne samo umijeću civilizacije nego je i Izidu učio raznim čarolijama čime je stekla naslov Velika čarobnica.⁵⁹ Jedna druga uloga pomagala je Totu u njegovoj funkciji velikog čarobnjaka, a riječ je o ulozi učitelja božjih riječi ili znakova pisanja, a općenito se govorilo da ih je on izumio. Tu je jasna veza s magijom jer su tekstovi bili ključ za sve religijske tajne.⁶⁰ Pretpostavljalo se da je sam Tot svojom rukom napisao knjigu o magiji i četrdeset i dva sveska koji su sadržavali sve znanje svijeta. Za vrijeme XVIII. dinastije ti su svesci bili izneseni pred sud radi potvrde jer je znanje o božanskom poretku bio važan predmet zakona po kojima se vladalo kraljevstvom.⁶¹

Tot je bio poznat kao pisar bogova, kao redoviti zapisničar i objavljiivač njihovih odluka pa su ga stoga smatrali za glasnika bogova. Zbog toga su ga u grčkom razdoblju poistovjetili s Hermesom. No, kao Raova pisara i tajnika štovali su ga pisari i svi učeni ljudi u Egiptu, uključujući, dakako, i svećenike. Oni su ponekad bili skloni uveličati ulogu svoga boga zaštitnika pa su tako, primjerice, zahtijevali da-preminuli faraon koji je danju bio ujedinjen s Raom, noću bude izjednačen s Totom, mjesecom.⁶² Tota su najčešće prikazivali kao čovjeka s ibisovom glavom koji nosi polumjesec i kolut.⁶³

Prilog 3: Slikoviti prikaz boga Tota

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid., str. 86.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

4.1.3. *Hermes Trismegist*

Prema hermetičkoj predaji, živio je veliki prorok Hermes Trismegist (lat. *Trismegistos* – „tri puta velik“). Dakako, predaja ne navodi preciznije gdje i kada bi to moglo biti (ili nudi sasvim nerealne datacije), a egzaktnim metodama te je veze gotovo nemoguće potvrditi.⁶⁴ U faraonskom Egiptu grčki bog Hermes (ime mu je također moguće kroatizirati u Hermo) kao bog znanja, pismenosti, mudrosti i tajnih, ezoteričnih znanja, trebao bi odgovarati božanstvu koje se ondje predstavlja kao ptica ibis (ili kao pavijan), a naziva se Tot.⁶⁵ U egipatskim zapisima postoji dosta naznaka da je Tot bio atribuiran upravo na takav način, međutim, osim u liku ibisa i pavijana, Tot se javlja i u antropozoomorfnoj formi čovjeka s ibisovom glavom.⁶⁶ To je važno za predodžbe o Hermesu Trismegistu koji se predstavlja kao prorok (dakle, čovjek), a ne kao božanstvo. U *Tekstovima sarkofaga* (III, 240b i također VII, 118) pojavljuje se „božanska Totova knjiga“.⁶⁷ Tu se pojavljuje ideja da je Tot autor svetih knjiga, a također se imenuje kao i „gospodar mudrosti“ (V, 305-6) i gospodar rituala i žrtvi povezanih s magijom (V, 315).⁶⁸ Općenito, glavna Totova djelatnost bila je povezana s ezoteričnim tekstovima i taj je opus trebao biti pristupačan (i razumljiv) samo odabranim (iniciranim) pripadnicima kulta.⁶⁹

Stoga se postavlja pitanje: tko je bio Hermes Trismegist iz doba helenizma i Rima, i koji su izvori generirali njegovu filozofiju? Raščlamba samog imena Trismegist, čini se, potvrđuje direktnu vezu s Egiptom. Epitet „tri puta velik“ (*trismegistos*) prvo se put pojavljuje u 3. st. pr. Kr. u Akhmimu, dok se u *Priči o Setni* pojavljuje „pet puta velik“.⁷⁰ Naime, egipatski jezik imao je specifičan oblik superlativa i to tako da se na epitet dodavao znak dvojine ili množine ili se epitet jednostavno ponavljao.⁷¹ Primjer za to je i slavna kraljica Nefertiti, čije ime znači „najljepša“ (*nefer* – lijep, *t* označava ženski rod, a *ti* dvojину) pa bi se ime moglo doslovce prevesti kao: „lijepa-lijepa“ („dva puta lijepa“).⁷² Na sličan način je vjerojatno nastao i Hermesov nadimak Trismegist. Na jednoj steli faraona Apriesa (Haibre) Totu se daje pridjevak *aa-aa* – „velik-velik“ – dakle „najveći“.⁷³ Glavnina izvornih hermetičkih radova, koji se takvima nazivaju iz razloga što se pripisuju samom Hermesu Trismegistu, kao i sam pokret,

⁶⁴ Uranić, Igor, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, str. 115.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 116.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*, str. 118.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 119.

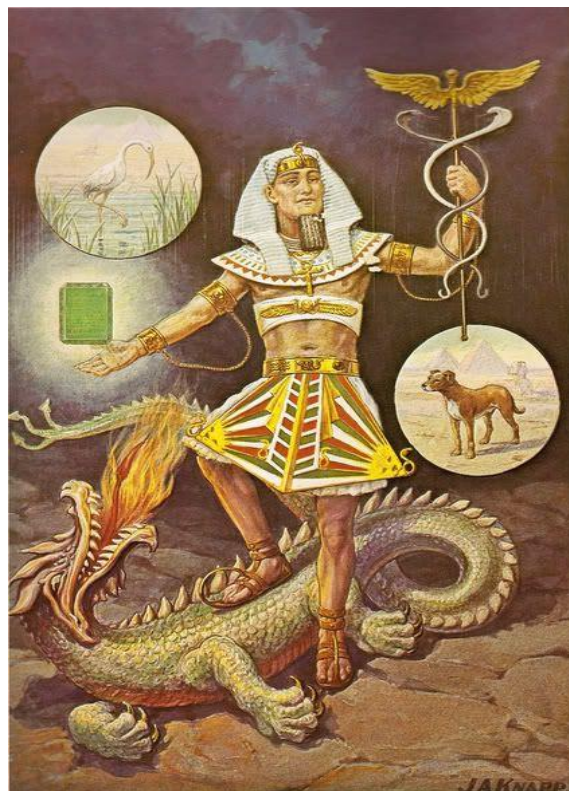
⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*

nastali su u razdoblju helenizma (4. – 1. st. pr. Kr.).⁷⁴ Smatra se da je transformacija Tota u Hermesa započela u kasnom razdoblju egipatske povijesti. Neki autori navode da se to događa oko 560. pr. Kr. pod grčkim utjecajem, ali od 240. pr. Kr. može se pratiti povijesni razvitak religije Hermesa.⁷⁵ Rani kršćanski autori Hermesa Trismegista spominju kao poganskog proroka i mudraca staroga vijeka uspoređujući ga s Pitagorom, Sokratom i Apolonijem iz Tijane.⁷⁶ Zbirka tekstova pod imenom *Corpus Hermeticum* redigirana je u 11. stoljeću, ali je njezin izvornik zasigurno nastao u prvim stoljećima nakon Krista, a najvjerojatnije datira iz 3. st.⁷⁷ Neki autori u *Corpus Hermeticum* uvrštavaju trinaest, a drugi petnaest ili čak osamnaest traktata jer ne postoji ujednačeno mišljenje koji su tekstovi bili uvršteni u prvu zbirku hermetičkih tekstova filozofskog sadržaja.⁷⁸

„U svakom slučaju, Hermes Trismegist bio je kozmopolitsko božanstvo, helenski Hermes istovjetan egipatskom Thothu i poznat diljem rimskog svijeta kao Egipćanin *par excellence*“.⁷⁹

Prilog 4: spoj boga Hermesa (štap kauducej) te boga Tota s *Tabula Smargadina*

⁷⁴ Ibid., str. 119.

⁷⁵ Hermes Trismegistos, *Corpus Hermeticum*, Zagreb: Cid-Nova, 2004., str. 19.

⁷⁶ Uranić, Igor, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, str. 120.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Hermes Trismegistos, *Corpus Hermeticum*, str. 21.

5. *Corpus Hermeticum*

Sredinom 15. stoljeća Cosimo Medici, gradski vladar iz Firenze, šalje redovnike u razne dijelove Europe sa zadatkom da pronađu zaboravljene antičke tekstove.⁸⁰ Godine 1460. redovnik Leonardo iz Pistoie, pronalazi u makedonskom manastiru stari rukopis pisan grčkim jezikom. Kodeks je sadržavao 14 rasprava pripisivanih Hermesu Trismegistu, drevnom egipatskom mudracu.⁸¹ Marsilio Ficino, najznačajniji predstavnik renesansnog platonizma, prihvaća Medicijev prijedlog te postaje voditeljem novoosnovane Platoničke akademije u Firenzi. Jedan od Ficinovih velikih angažmana bio je prevođenje *Corpusa Hermeticuma* na latinski jezik. Ficinov prijevod dovršen je 1463. godine, a objavljen 1471. godine, a u sljedećih 150 godina tiskan je najmanje 22 puta.⁸² Djelo je postalo jako popularizirano u razdoblju renesanse te je utjecalo na velike talijanske filozofe renesanse poput Marsilia Ficina, Pica della Mirandole, Giordana Bruna, Frane Petrića i drugih.

Prilog 4. *Corpus Hermeticum*: prvo latinsko izdanje. Zbirku je 1463. preveo Marsilio Ficino, a tiskana je 1471. godine.

⁸⁰ Ibid., str. 6.

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid.

Budući da se ove knjige pripisuju Hermesu Trismegistu, nazivaju se hermetika, ali uobičajeni je latinski oblik *hermetica*.⁸³

Traktati obrađuju poprilično široki raspon tema: kozmička načela, prirodu, redove bića, spoznavanje božanskog, misticizam, magiju, alkemiju i medicinu. U današnje vrijeme tekstove hermetike znanstvenici dijele na dva dijela: filozofsku i religijsku hermetiku, i tehničku (magijski i teurgijsku) hermetiku.⁸⁴

Numeriranje traktata (*logoi*) seže do ranih modernih izdanja i ide od I. do XIV. i od XVI. do XVIII. To sugerira da traktat XV. nedostaje, ali on zapravo nikada nije postojao. Traktati zajedno predstavljaju tri generacije prijenosa znanja. Prvo od božanskog bića (Poimandres, Nous, Agathodaimon) do Hermesa Trismegista, drugo od Hermesa Trismegista do Asklepija i Tata, i treće od Asklepija i Tata do Amona.⁸⁵

Popis spisa *Corpusa Hermeticuma* i kratak sadržaj:

I. *Poimandres; Pastir Ljudi*. Hermes Trismegistos opisuje jedan meditativni trenutak (vjerojatno u snu) u kojem mu se javlja Poimander. On mu otkriva saznanja o postanku kozmosa i čovjeka, ali i o kraju svega. Nakon vizije, Hermes završava molitvom zahvale. Zatim postaje prorok kako bi širio učenja koja je primio.

II. *Hermes Asklepiju*. Početak dijaloga se gubi, pa tekst počinje naglo. Objašnjava da se kozmos kreće unutar većeg Boga i da je taj Bog transcendentan i nepoznatljiv. Može se zvati *Otac* i *Dobri*.

III. *Sveta propovijed*. Bog je početak i kraj, odgovara prirodi, očituje se u njoj i održava je. Život na Zemlji je pod utjecajem božanskih zvijezda i planeta. Ne spominje se besmrtna duša, ali čovjek živi u sjećanjima drugih zahvaljujući svojim djelima.

IV. *Kalež ili monada*. Dijalog između Hermesa i Tata. Stvoritelj je stvorio svijet Riječju. On je Jedan, sveprisutan, vječan, nepoznatljiv. Čovjek je slika besmrtnog bića i dana mu je mogućnost da bira hoće li uživati u tjelesnom ili će odabrati um te se nastojati vratiti izvoru.

⁸³ Ibid., str.22.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Salaman, Clement; Van Oyen, Dorine; Wharton, William D.; Mahe, Jean-Pierre, *The Way of Hermes: New Translations of The Corpus Hermeticum and The Definitions of Hermes Trismegistus to Asclepius*, Rochester: Inner Traditions, 2000., str. 79.

V. *Iako neočitovan, Bog je najočito vaniji.* U ovom dijalogu između Hermesa i Tata objašnjeno je da se vječni Bog može spoznati kroz njegova djela. Ta je spoznaja dar od Boga, koji je otac i majka kojem nijedno ime nije dovoljno, a ipak se može zvati svim imenima jer sve proizlazi iz njega.

VI. *Samo je u Bogu dobro i nigdje drugdje.* Tvrdi se da je transcendentni Bog odgovoran za sve dobro i da je on sam Dobar i Lijep. Budući da Dobro nije nigdje drugdje, kozmos i ljudsko djelovanje su zlo.

VII. *Najveća bolest među ljudima je neznanje o Bogu.* Ovaj traktat je propovijed. Čovjek je u stanju opijenosti ako ne poznaje Boga. Put do spoznaje Boga je put svjetla i vodi do transcendencije fizičkih potreba i bijede.

VIII. *Nijedna od postojećih stvari ne nestaje, već ljudi pogrešno govore o njihovim promjenama kao uništenju i smrti.* Postoje samo promjene koje se pogrešno nazivaju uništenjem i smrću. Bog i kozmos, koji je živa cjelina, smatraju se vječnima. Smrt je samo transformacija, jer je i duša besmrtna. Građevni blokovi tijela ponovno se apsorbiraju u prirodu, a duša se ponovno apsorbira u kozmos. Čovjek je mikrokozmos koji odražava makrokozmos.

IX. *O mislima i osjetilima.* U ovom spisu Asklepiju se objašnjava da uvid i percepcija ne mogu postojati jedno bez drugog, pri čemu Bog usađuje dobre misli, a demoni na zemlju loše. Treba razlikovati ljude koji se fokusiraju na zemaljsko i materijalno od ljudi koji se fokusiraju na duhovno. U konačnici, međutim, svi su ljudi dio Boga, od kojeg sve potječe i ponovno se upija. Uvid u to vodi do mira.

X. *Ključ.* Otkrivenje trostruko velikog Hermesa: ključ, ukazuje da je tekst sažetak hermetičkih učenja. U ovom dijalogu Hermesa i Tata sažeto je nekoliko hermetičkih doktrina: bit Boga, kozmos, čovjek, znanje o Bogu i put do Boga.

XI. *Um Hermesu.* Vjeruje se da je Duh (*Nous*) isto stvorenje kao i Poimandres. U dijalogu Duh i Hermes raspravljaju o odnosu Boga i kozmosa. Kozmos se kreće i uređen je pa mora postojati izvor Boga koji se kreće i koordinira. Boga se može doživjeti kada se čovjek odvoji od prostora i vremena i shvati da je sve jedno.

XII. *O zajedničkom umu.* Duh koji prožima sve: Razgovor Hermesa s Tatom. Bog se objavljuje u kozmosu koji je živo jedinstvo puno reda u kojem nema smrti. Zvijezde utječu na zemaljski život, ali budući da ljudski duh dolazi od Boga, čovjek nije u potpunosti podložan zvijezdama. Duhovnim pristupom Bogu čovjek stoji iznad svih drugih bića. Duh je istovremeno prisutan u kozmosu i čovjeku pojedincu, koji ga također može primiti kao Božji dar.

XIII. *Tajna propovijed na planini.* Hermes razgovara sa svojim sinom Tatom. Tajna objava na gori novoga rođenja i zapovijed tajnosti. U ovom dijalogu između Tata i Hermesa, Tat je iniciran u hermetičko znanje. Taj događaj dovodi do ponovnog rođenja, nakon čega se opisuje kozmičko iskustvo.

XIV. *Hermes Asklepiju.* Hermes piše ovo pismo Asklepiju. Pozdravlja ga i želi mu zdrav razum. Ovo pismo daje kratak sažetak prethodno podučavanih doktrina. Važno je upoznati Stvoritelja svega.

XVI. *Asklepije kralju Ammonu.* Pismo Asklepija kralju Amonu Asklepije sažima glavna Hermesova učenja.

XVII. *Tat kralju.* Ovo je kratki fragment dijaloga između svećenika Tata i egipatskog kralja, u kojem je štovanje slika središnja tema razgovora.

XVIII. *Pohvala kraljevima.* Zašto je duša toliko sputana nedostacima tijela. Traktat je strukturiran prema pravilima grčke retorike. Ljubav pokreće svemir, a tijelo se prikazuje kao smetnja duši i njenom razvoju, nakon čega se veličaju Bog i kralj zbog svoje veličine.

Proročanstvo Hermesa Trismegistosa: „Razgovor Hermesa Trismegista s učenicima Asklepijem, Tatom i Amonom. Spis je pronađen u Nag Hammadiju i dio je zbirke hermetičkih tekstova na koptskom jeziku. U njemu se nalazi proročanstvo Hermesa Trismegistosa o propasti Egipta i najava jedne opće dekadencije“.⁸⁶

⁸⁶ Ibid., str.134.

6. Hermetički spisi i renesansni platonizam

Utjecaje koje nalazimo u učenjima hermetika i gnostika – pokreti su koji se u ovom kontekstu spominju kao svojevrsan nastavak egipatske religioznosti. Gnosticizam je oblik heterogene religioznosti koji svijet promatra preko sukoba sila dobra i zla koji se ogleda i u samom čovjeku.⁸⁷ U većini gnostičkih sljedbi sam se život u tijelu promatra kao grijeh ili posljedica grijeha, a čovjeka nakon smrti očekuje „povratak u njegovu istinsku postojbinu“, odnosno duhovnu sferu.⁸⁸ Gnostici se gnušaju neznanja i nedostatka svijesti o prizemnoj prirodi tjelesnog, a sama riječ gnoza (grč. *gnosis*) označava spoznaju. Dakle, gnostik je upućen u nesavršenost svog privremenog stanja. Kako je gnosticizam među nasljednicima egipatskog predočavanja religioznih ideja manje-više odbačen ili barem upitan, čini se da je mnogo uputnije istražiti iste povezanosti kad je riječ o hermetizmu.⁸⁹ Put ove tradicije koja se tijekom povijesti Zapada više obavljala zaista je krajnje neobičan i ne možemo mu odrediti ni točak početak ni kraj jer hermetizam, kao uostalom i gnosticizam, imaju svoje poklonike i u današnje vrijeme. Sve povijesne faze hermetizma (a riječ je o onoj u prvim stoljećima nakon Krista, zatim o drugoj u doba renesanse i o raznim usmjerenjima modernih hermetika) tvrdile su da je njihovo podrijetlo vezano uz Egipat.⁹⁰

6.1. *Prisca theologia*

U 15. stoljeću u Firenzi, gradu koji mnogi uzimaju kao početak moderne znanosti, renesansni platonizam doživio je polet. Dogodilo se to zahvaljujući prevodilačkoj aktivnosti Marsilia Ficina koji je za Cosima Medicija preveo gotova sva Platonova djela te *Corpus Hermeticum*. Banić-Pajnić navodi kako „kad govorimo o recepciji hermetičke literature u renesansni, govorimo prije svega o renesansnim platoničarima i napose firentinskoj Platoničkoj akademiji“.⁹¹ Smatramo dakle, da je recepcija hermetizma u renesansni najuže povezana s renesansnim platonizmom.⁹²

⁸⁷ Uranić, Igor, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, str. 114.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid., str. 115.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave: uloga elemenata hermetičke filozofije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, Zagreb : Globus, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta, Odjel za povijest filozofije, 1989., str. 82.

⁹² Ibid.

Za spomenutu renesansnu filozofsku struju karakteristično je oživljavanje drevne filozofijsko-teologijske tradicije što čini tzv. *prisca theologia* (a predstavnici su joj Zoroaster, Hermesa Trismegist, Orfej, Pitagora i Platon).⁹³ Reaktualizacija tog drevnog učenja imala je u renesansni jasno definiranu funkciju. Banić-Pajnić navodi kako „pozivanjem na '*prisca theologia*', na spise poput *Kaldejskih proroštava* i *Hermetičkih spisa*, što su se izdavali za 'pagansku revelaciju' (pritom ne smijemo zaboraviti da je za većinu renesansnih filozofa Hermes Trismegist prorok ravan Mojsiju) htjelo se pokazati kako je moguće da predmet revelacije bude spoznat od čovjekove prirodne moći spoznavanja (pri čemu valja napomenuti da se u tim spisima radi uglavnom o jednoj vrsti 'gnoze')“.⁹⁴

6.1.1. Marsilio Ficino

Ficino je oblikovao „platoničku tradiciju“ te uspostavio pravac razvoja renesansnog platonizma koji će slijediti skoro svi renesansni platoničari. Tim pravcem Ficino formira rodoslovlje *prisca theologia* kojom smatra kršćanstvo i *philosophia perennis* kojom smatra Platonovu filozofiju kao onu pravu.⁹⁵ Ficino nastoji dokazati sukladnost kršćanske teologije i Platonove filozofije te njihove istine, koja je prisutna još od vremena barbara te propovijedana od strane *teologa* i *filozofa* poput Zoroastre – u *Kaldejskim proročanstvima* i Hermesa u *Hermetičkim spisima*.⁹⁶

Upravo ta filozofija nastavlja put do „božanskih“ Grka – Orfeja, Pitagore i Platona te kroz potonjega dolazi do najvećeg cilja čovjeka: spoznaju i sjedinjenje s Bogom.⁹⁷ Ficinova interpretacija platonizma se temelji na hermetičkim učenjima što je vidljivo iz njegova učenja o čovjeku gdje inzistira na središnjem položaju čovjeka – koji povezuje animalno i božansko te sposobnost štovanja i spoznaje bogova.⁹⁸ Cilj Ficinove „pobožne filozofije“ nastale tradicionalnom spoznajom *prisca theologia* jest kako filozofija mora biti povezana s pobožnošću te ostvarenje cilja je na samom čovjeku i njegovoj ulozi u svijetu, težnji da spozna sebe, sve oko sebe te ostvari ideal (čime se vidi povezanost Ficinove filozofije sa *Hermetikom*) da bude *deus in terris* – tj. Bog na zemlji.⁹⁹

⁹³Banić-Pajnić, Erna, *Filozofija renesanse*, Hrestomatija filozofije, sv. 3, Zagreb: Školska knjiga, 1996., str. 30.

⁹⁴ Ibid., str. 31.

⁹⁵ Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave: uloga elemenata hermetičke filozofije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, str. 83.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid., str. 84.

⁹⁹ Ibid., str. 85.

Ficino također nastoji zaživjeti jedan od aspekata hermetizma, a to su tzv. Okultna umijeća, točnije spiritualna magija.¹⁰⁰ No, s obzirom na tadašnji stav Crkve prema magiji, Ficino za obrazloženje koristi dijelove *Asklepija* kako bi iskoristio svoj stav ali i stavove neoplatoničkih filozofa.¹⁰¹

Ficinov pogled na svijet u kojemu je cijeli svijet povezan životnim dahom (*spiritus*), u hermetizmu (*pneuma*) – njime duša djeluje na tijelo te omogućava međudjelovanja dijelova svijeta te povezuje najvišeg Boga sve do najniže materije, a preslikava se na zemaljski svijet pomoću *rationes seminales* (ispravnim razumom).¹⁰² Upravo on je čvrsto povezan sa astrološkim determinizmom (djelovanje nebeskih „vidljivih bogova“ na zemaljski svijet), kojemu je, za razliku od neoplatonizma, hermetizam dao puno više povoda.¹⁰³ Banić- Pajnić navodi kako „vjerovanje da je znanje o najvišim istinama potrebno čuvati u krugu malobrojnih „posvećenih“ ostat će jedno od općih mjesta u renesansnom platonizmu, kojemu je Ficino postavio temelje“.¹⁰⁴

6.1.2. Pico della Mirandola

Za renesansni platonizam također je važan i Pico della Mirandola te njegov je stav gotovo isto toliko značajan kao i Ficinov.¹⁰⁵ Budući da je Giovanni Francesco Pico pisao o životu i djelima svoga strica, pokušavao je opisati vrstu filozofije kojom se je Pico della Mirandola bavio. Banić-Pajnić navodi „da je predložio devedeset rasprava o dijalektici i matematici, o prirodnom i božanskim stvarima, i to ne samo posežući za latinskim i grčkim izvorima, već i hebrejskim, kaldejskim te arapskim tajnim učenjima, da je mnogo toga otkrio svojim raspravama o drevnoj i mračnoj filozofiji *Pitagore, Trismegista i Orfeja, te isto tako mnogo toga o kabali i prirodnoj magiji*“.¹⁰⁶

Pico nastoji oživjeti misteriji koji se nalazi u filozofiji i teologiji ne samo Platona nego i brojnih drugih „mudraca“ poput Pitagore, Trismegista i Orfeja te smatra da je Platonova filozofija tek jedna manifestacija filozofijsko-teologijske istina koja pripada *prisci theologi* cjelokupne misterije.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid., str. 87.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid., str. 88.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid.

Pico i njegovi istomišljenici koristili su se enigmatskim i simboličnim izražavanjem, a korištenje poganske filozofije opravdavali su izrekom : „kakvo bi to bilo znanje koje bi iznosilo samo mišljenje latinskih pisaca *quando omnis sapientia a barbaris ad Graecos, a Graecis ad nos manavit*“ (kad je sva mudrost tekla od barbara k Grcima, od Grka k nama).¹⁰⁸ Banić-Pajnić navodi kako, Pico della Mirandola „Hermesa (odnosno Merkurija) Trismegista smatra autentičnim autorom hermetičkih spisa, koji iznose jedno tajno učenje, i koje je zajedno s učenjima Zoroastra i Orfeja izvor učenja Pitagore i Platona“.¹⁰⁹

U Picinovom središnjem djelu *De hominis dignitate* smatra kako je čovjek ukupnost svojstava sviju bića i tako središnja točka svega (*Homo autem in se omnia continet, uti omnium medium*)¹¹⁰ – Čovjek, međutim, sadrži sve u sebi, kao sredstvo svega).¹¹¹ Banić-Pajnić spominje da „Hermesova je izjava u *Asklepiju* koju Pico ponavlja u nekoliko svojih djela (*Magnum, o Asclepie, miraculum est homo*“¹¹² - Veliki, o Asklepije, čovjek je čudo).¹¹³ No, međutim, Pico svoje uvjerenje da je čovjek čudo ne veže za svoj istinski aspekt u kojemu smatra da je čovjek „tvorac boga“ što se protivi Ficinovoju filozofiji.¹¹⁴ Usprkos tome Pico vjeruje da je magija najviša znanost i mudrost koja kreira najučinkovitije njegovu stvaralačku sposobnost, i tvrdi kako je to jedina „prirodna“ znanost kojom se može dokazati božanskost Krista jer se njome dobiva to što je natprirodno tj. čudo.¹¹⁵

Pico preuzima svrhu magije iz hermetizma koja služi čovjeku da potvrđuje svoje gospodstvo nad stvarima svijeta te po mišljenju Pica ostvaruje konačni cilj čovjeka – obogotvorenje.¹¹⁶ Banić-Pajnić navodi da „u skladu s Picovom interpretacijom Platona, u kojoj je akcenat prije svega na misterijskom, misitičkom momentu, određen je najviši čovjekov cilj kao – obogotvorenje, i tako se čovjek, bez obzira na mogućnost da se u svijetu afirmira kao gospodar svega (jer sve u sebi sadrži), puti na put spasenja koji se sastoji u sljedećem: *Fugiamus hinc ergo, id est, a mundo, qui positus est maligno, evolemus ad patrem, ubi pax unifica...*“¹¹⁷ - Bježimo odavde, to jest od svijeta, koji je postavljen od zla, letimo k Ocu, gdje

¹⁰⁸ Ibid., str. 89.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Prijevod A.K.

¹¹² Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave: uloga elemenata hermetičke filozofije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, str. 89.

¹¹³ Prijevod A.K.

¹¹⁴ Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave: uloga elemenata hermetičke filozofije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, str. 89.

¹¹⁵ Ibid., str. 90.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid.

mir spaja.¹¹⁸ Time i kod Pica se zadržava dvostruka orijentacija između svijeta i zemaljskog opstanka kao u hermetičkim spisima.¹¹⁹

6.1.3. Giordano Bruno

Banić Pajnić navodi kako sa knjigom od „F.A. Yates *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition* (London, 1964.) omogućen nam je uvid u jedan vrlo važan, a dotad od povjesničara filozofije potpuno zanemaren aspekt Brunova mišljenja – u prisustvo elemenata jedne hermetičke filozofije koje je odredbeno za njegovo ukupno djelo“. ¹²⁰ Također objašnjuje kako se „u recepciji hermetičkih učenja razlikuju dva osnovna tipa – jedan, za kojim posize renesansni *magus* koji se poziva na dijelove *Asklepija* tražeći u njima trag magijske prakse staroegipatske religije, i drugi, koji u religioznom strujanju hermetizma pokušava naći potkrepu za mističnom interpretaciju platonizma, koja bi ga učinila prilagodljivijim kršćanstvu, i koji nema nikakvih magijskih implikacija“. ¹²¹

Bruno, koji kao i Ficino i Pico, nastoji oživiti magiju u renesansi i unosi hermetičku literaturu u Crkvenu povijest, čime Yates Bruna smatra među najbitnijima u prihvaćanju hermatizma kao „prirodne religije Egipćana“ i napominje otežanost odvajanja gledališta dviju skupina hermetičkog učenja.¹²²

F.A. Yates u Brunovu učenju pronalazi elemente hermetizma poput: povezanost astrološke uzročnosti i zbivanja u svijetu sa središnjom ulogom Sunca u svjetskoj uzročnosti, mogućnost reforme vjere kao povratak na staroegipatsku religiju sa praksom magije u kojoj se na događanja u najosnovnijem svijetu gleda kao utjecaj božanstvenog kod spoznajnog procesa u prirodi, uspon do božanstvenog kroz sva bića te težnja za obogotvorenjem čovjeka kroz određeni oblik spoznaje (gnozu).¹²³ Time očekivano Brunovo divljenje Kopernikovim heliocentrizmom, u kojemu Bruno pronalazi povratak religije u kojoj se obožava Sunce kao „vidljivi“ Bog (smatra se da Bruno potkrepu svojih pretpostavki je pronalazio u Kopernikovu pozivanju na Hermesa Trismegista).¹²⁴

¹¹⁸ Prijevod A. K.

¹¹⁹ Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave: uloga elemenata hermetičke filozofije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, str. 90.

¹²⁰ Ibid., str. 91.

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

Po mišljenju F.A. Yates Bruno je ekstreman tip „*Hermetičkog Maga*“ što potvrđuje djelom *Spaccio della bestia trionfante*.¹²⁵ Banić-Pajnić navodi kako se „u njemu rezimira koncepcija stvaranja pomoću arhetipskih oblika te formulira nastojanje renesansnog maga da se spoznajom veza među stvarima čovjek uzdigne do samih arhetipova“. ¹²⁶ Također upravo kroz magiju, čovjek može djelovati pomoći stvari nižeg svijeta na viši svijet te takvo iskustvo tj. čovjekovo znanje i umijeće, Bruno smatra „egipatskim iskustvom“ – upravo zbog nekih dijelova hermetičkih spisa. ¹²⁷ Banić-Pajnić ističe kako „mogućnost takova djelovanja proizlazi iz činjenice da je svijet jedinstvena cjelina, jer je Bog, ma koliko različit od svega pojedinačnog, ipak Sve, kao Jedno u svemu“. ¹²⁸ Stoga, upravo stvaranjem se božansko „spušta“ u niži svijet, i proteže se kroz sve, i ta sveprisutnost božanskog otvara nam obrnuti put, tj. da se uspemo do samog izvora stvaranja- božanskog te magija je uključena u taj put uspona kao bitan trenutak. ¹²⁹

U tom djelu Bruno tvrdi kako su se egipatski filozofi (mudraci) magijom približavali tj. uzdizali božanstvenom na načina kako se božanstvo približava tj. spušta malim stvarima u prirodi. ¹³⁰ Time zaključujemo da je Bruno tumačio hermetizam neizbježno vezan uz praksu magije starih Egipćana koja potiče na njihova učenja te promovira egipatsku kao iskonsku religiju punu mudrosti koja potječe prije kršćanstva, židovstva i Grčke. ¹³¹

¹²⁵ Ibid., 92.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid., str. 94.

7. Zaključak

Uspoređujući od drevnih dana značenje kolonizacije i otkrivanje novih područja do korištenja istima, vidljivo je kako je nakon osnivanja kolonije Aleksandrija postala središtem svijeta te kasnije smatrana kao dobro pozicionirana luka i kroz nadolazeća stoljeća. Mnogi pjesnici, umjetnici, filozofi i povjesničari pronašli su inspiraciju u drevnom Egiptu od davnih vremena do danas i otkrili suvremeno značenje i relevantnost te kulture u raznim temama.

Povijesno, drevni Egipat i antička Grčka bili su dio kulture zapadnog svijeta te tako možemo zaključiti kako je upravo ona potom preuzeta od strane Rimljana te se širila kasnije preko *pax romana*. Vidljiv utjecaj na umjetnost, arhitekturu i književnost te naročito filozofsku misao zapadne civilizacije razvijao se i tijekom tisućugodišnjeg *mračnog* srednjeg vijeka, u kojem je i sama filozofija bila *ancillae theologiae*, ali ona ostaje i dalje dio zapadne kulturne baštine.

Međutim, sinkretičko božanstvo imenom Hermes Trismegist postao je središnja ličnost u renesansnoj filozofiji, štoviše, utjecaj *Corpusa Hermeticuma* na renesansnu misao te njegov lik postao je simbolom slobodne misli, ezoteričnih znanja. Upravo on poziva na otvaranje prostora slobodnom mišljenju i znanju, koja su razne tadašnje dogme Istoka i Zapada zatvarale u svojoj ograničenosti. Veliki umovi poput Ficina, della Mirandole i Bruna vjerovali su da je Trismegist donositelj mudrosti koja vodi čovjeka k najvišoj spoznaji.

Sukladno svemu napisano vidljivo je da su drevni Egipat i antička Grčka zaista bile jedne od najnaprednijih civilizacija. Nekoliko tisuća godina nakon vrhunca tih velikih civilizacija, s obzirom na to koliko toga je sačuvano, daje nam uvid u samo malen fragment tog tadašnjeg razvijenog, skladnog, produhovljenog naroda koji i dan danas nastavlja zapanjivati i nadahnuti ljude iz cijeloga svijeta koji ih posjete.

LITERATURA:

Anthes, Rudolf, „Mythology in Ancient Egypt“, u Kramer, Samuel Noah (ed.), *Mythologies of the Ancient World*, New York : Doubleday Anchor Books, ,1961.

Banić-Pajnić, Erna, *Smisao i značenje Hermesove objave: uloga elemenata hermetičke filozofije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, Zagreb : Globus, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta, Odjel za povijest filozofije, 1989.

Banić-Pajnić, Erna. *Filozofija renesanse*, Hrestomatija filozofije, sv. 3, Zagreb : Školska knjiga, 1996.

Barnett, Mary, *Bogovi i mitovi staroga svijeta: arheologija i mitologija Egipta, Grčke i Rima*, Rijeka : Dušević & Kršovnik, 2000.

Brown, Norman Oliver, *Hermes the Thief: The Evolution of a Myth*, Great Barrington, MA : Lindisfarne Press, 1990.

Corpus hermeticum / Hermes Trismegistos ; [prijevod Jurica Medved]. – Zagreb : Cid-Nova, 2004.

David, Rosalie, *Religion and Magic in Ancient Egypt*, London : Penguin Books Limited, 2002.

Fowden, Garth, *The Egyptian Hermes*, Cambridge : Cambridge University Press, 1987.

Friedlander, Walter, *The Golden Wand of Medicine: A History of the Caduceus Symbol in Medicine*, Westport, CT : Praeger, 1992.

Gunther, John, *Alexander the Great*, New York, NY : Sterling, 2007.

Hart, George, *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*. Abingdon: Routledge, second edition, 2005.

Hesiod, *Poslovi i dani; Postanak bogova; Homerove himne*, Zagreb : Demetra, 2005.

Ions, Veronica. *Egipatska mitologija*; s engleskoga preveo Zvonimir Sušić, Opatija : Otokar Keršovani, 1985.

Kreissig, Heinz, *Povijest helenizma*, Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 1987.

Mallory, James Patrick; Adams, Douglas Quentin, *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, Oxford : Oxford University Press, 2006.

McCarty, Nick, *Alexander the Great*, Camberwell, Victoria : Penguin, 2004.

O'Connor, David, *Ancient Egypt in Africa*, London: University College London Press, 2003.

Pinset, John, *Grčka mitologija*, Opatija : Otokar Keršovani, 1985.

Salaman, Clement; Van Oyen, Dorine; Wharton, William D.; Mahe, Jean-Pierre, *The Way of Hermes: New Translations of The Corpus Hermeticum and The Definitions of Hermes Trismegistus to Asclepius*, Rochester: Inner Traditions, 2000.

Strudwick, Helen, *The Encyclopedia of Ancient Egypt*, New York : Sterling Publishing Co., 2006.

Tobin, Vincent Arieh, „Myths: An Overview,” *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt* (ed.) Donald B. Redford, New York: Oxford University Press, 2001.

Tomorad, Mladen, *Staroegipatska civilizacija, sv. I: Povijest i kultura starog Egipta*, Zagreb: Hrvatski studiji, 2016.

Tyson, Stuart, „The Caduceus“, *The Scientific Monthly*, vol. 34, no. 6, 1932.

Uranić, Igor, *Ozirisova zemlja: egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, Zagreb : Školska knjiga, 2005.

Prilozi:

Prilog 1: Bitka kod Isa, preuzeto sa: https://en.wikipedia.org/wiki/Alexander_Mosaic ; pristupljeno 28.8.2022.

Prilog 2: Slikoviti prikaz grčkog boga Hermesa, preuzeto sa <https://everworld.fandom.com/wiki/Hermes> ; pristupljeno 29.8.2022.

Prilog 3: Slikoviti prikaz boga Tota, preuzeto sa https://aminoapps.com/c/pagans-witches/page/blog/egyptian-god-of-the-week-thoth/PJv1_6xLfmu6JKWGGKnPBe4l6EP14dDQ4m5 ; pristupljeno 3.9.2022.

Prilog 4: *Corpus Hermeticum*: prvo latinsko izdanje. Zbirku je 1463. preveo Marsilio Ficino, a tiskana je 1471. godine.; preuzeto sa https://en.wikipedia.org/wiki/Corpus_Hermeticum ; pristupljeno 03.09.2022.